

Lietuvos istorijos institutas

L I E T U V O S

ARCHEOlogija 20

*Sėlių ir žiemgalių
paminklai*

VILNIUS 2000

Redakcinė kolegija:

Algirdas Girininkas (*ats. redaktorius*)
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Vytautas Kazakevičius (*sudarytojas*)
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Mykolas Michelbertas
(*Vilniaus universitetas*)

Ēvalds Mugurēvičs
(*Latvijos universiteto
Latvijos istorijos institutas*)

Vytautas Urbanavičius
(*Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“*)

Gintautas Zabiela
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Redakcinės kolegijos adresas:

Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5–418, 2001 Vilnius

Tel. 8 22 – 61 49 35

Faksas 61 14 33

E-mail: history@takas.lt

Adresas internete:

http://www.crosswinds.net/~istorija/lietuvs_archeologija.html

ŽALVARIO AMŽIAUS MEDŽIAGA IŠ VISÉTIŠKIŲ PILKAPYNO IR JO APLINKOS

DŽIUGAS BRAZAITIS

Pereinamasis laikotarpis iš neolito į žalvario amžių Rytų Lietuvoje yra vienas iš sudėtingiausių ir prieštaringiausiai vertinamų Lietuvos archeologijoje. Būtent šiuo laikotarpiu įvyko tokie svarbūs visuomenės gyvenimo pokyčiai, kaip galutinis perėjimas prie gamybinio ūkio ir metalinių įrankių atsiradimas. Be abejio, šie įvykiai sėlygojo dinamiškus pasikeitimus archeologinėje medžiagoje ir nulémē vietinių neolitinių archeologinių kultūrų sunykimą ir metalo laikotarpio kultūros formavimąsi. Šiuo pereinamuoju laikotarpiu Rytų Lietuvoje pasirodė Virvelinės keramikos kultūros gyventojų grupės, kurios daugiau ar mažiau taip pat dalyvavo Žalvario amžiaus kultūros susidarymo procese. Virvelinės keramikos kultūros įtaka minėtiems procesams aptariamojo laikotarpio tyrinėtojų darbuose vertinama skirtingai, iš dalies ir dėl palyginti menkos šaltinių bazės. Dėl šios priežasties kiekvienas Rytų Lietuvos paminklas su virveline keramika yra labai reikšmingas sprendžiant klausimus, susijusius su istoriniais procesais, vykusiais II tūkstantmečje pr. Kr. Vienas tokį paminklų yra Visétiškių pilkapynas (Anykščių r.).

Visétiškių pilkapyną 1985–1988 metais kasinėjo V. Kazakevičius. Pilkapių sampiluose buvo rasta nemažai keramikos, puoštos duobutėmis, įspaudėliais ir virveliniu ornamentu, taip pat titnago dirbinių. Keramika su virveliniu ornamentu buvo priskirta Virvelinės keramikos kultūrai, o šukės su duobučiu ornamentu interpretuotos kaip Šukinės-duobelinės keramikos kultūros palikimas. Atidžiau patyrinėjus Visétiškių keramiką, paaiškėjo, kad jos ornamentika ir kai kurios morfologinės ypatybės yra neįprastos iki šiol žinomai Lietuvos archeologinei medžiagai. Nebuvo aišku ir kokiomis aplinkybėmis keramika pateko į pilkapių sampilus, todėl 1999 metais pilkapyno aplinkoje T. Ostrauskas atliko nedidelės apimties žvalgomuosius kasinėjimus (Brazaitis, Ostrauskas, 2000). Šio straipsnio tikslas yra paskelbti Visétiškių pilkapyno keramikos ir titnago radinius, nustatyti jų chronologiją ir kultūrinę priklausomybę, taip pat aptarti aplinkybes, kuriomis radiniai galėjo pakliūti į pilkapių sampilus.

Visétiškių pilkapynas, įrengtas terasos kyšulyje, apribotame Jaros ir Aluotės upių slėnių, yra archeologiskai turtingame Jaros ežero mikroregione. Akmens amžiaus paminklus prie Jaros upės ištakų yra kasinėjęs A. Girininkas (Girininkas, 1977, 1978). Jaros 1-ojoje gyvenvietėje jis aptiko kultūrinį sluoksnį su narviška ir virveline keramika, Jaros 2-ojoje – tik su narviška keramika. Žvalgydamas Jaros ežero apylinkes, jis radio ir daugiau akmens amžiaus gyvenviečių pėdsakų. Šurfe prie Visétiškių pilkapyno, ant pat terasos kyšulio rago, buvo rasta degintinių kauliukų. Jaros slėnyje buvusioje kalvelėje, maždaug ties Visétiškių pilkapiu Nr. XV, buvo aptikta titnago radinių, virvučių įspaudais puoštos keramikos ir perdegusią kauliuką. 1999 metais pilkapyno aplinką žvalgė T. Ostrauskas.

Visétiškių pilkapynas susideda iš dviejų pilkapių grupių. Pirmajai grupei priklauso pilkapiai Nr. I–VIII. Jiems būdinga tai, kad pilkapių konstrukcijoje nėra akmenų vainikų. Visi antrosios grupės pilkapiai (Nr. IX–XIV) turi netvarkingus maždaug 5–6 m skersmens akmenų vainikus. Paskutinis pilkapis (Nr. XV) supiltas kiek nuošaliau, bet pagal įrangą artimas pirmosios grupės pilkapiams. Pilkapyno planas ir pilni pilkapių aprašymai pateikti V. Kazakevičiaus straipsnyje šiame leidinyje.

Keramikos rasta visuose tyrinėtuose pilkapių sampiluose (lent. 1), tačiau jos kiekis atskiruose pilkapiuose labai skyrësi: vienuose pilkapiuose puodų šukės skaičiuojamos šimtais, kituose rasta vos kelios. Visuose pilkapiuose vyrauja keramika su granito trupiniais molio masėje; šukų su smėlio ar augalinėmis priemaišomis rasta labai nedaug.

Pirmojoje pilkapių grupėje pilkapiuose Nr. I–III ir VII keramikos rasta labai mažai. Pirmuose trijuose pilkapiuose rasta po keletą neornamentuotų puodų sienelių fragmentų, kai kurie neryškiai brūkšniuotais paviršiais. Pilkapyje Nr. VII aptikti du gana smarkiai atlošti į išorę profiliuoto puodo pakraštėliai (pav. 4:5). Netoli pilkazio Nr. VII rastas didelis šukų lizdas (T. Ostrausko tyrinėjimai). Beveik visos šukės priklaušė vienam puodui neryškiai brūkšniuotu paviršiumi,

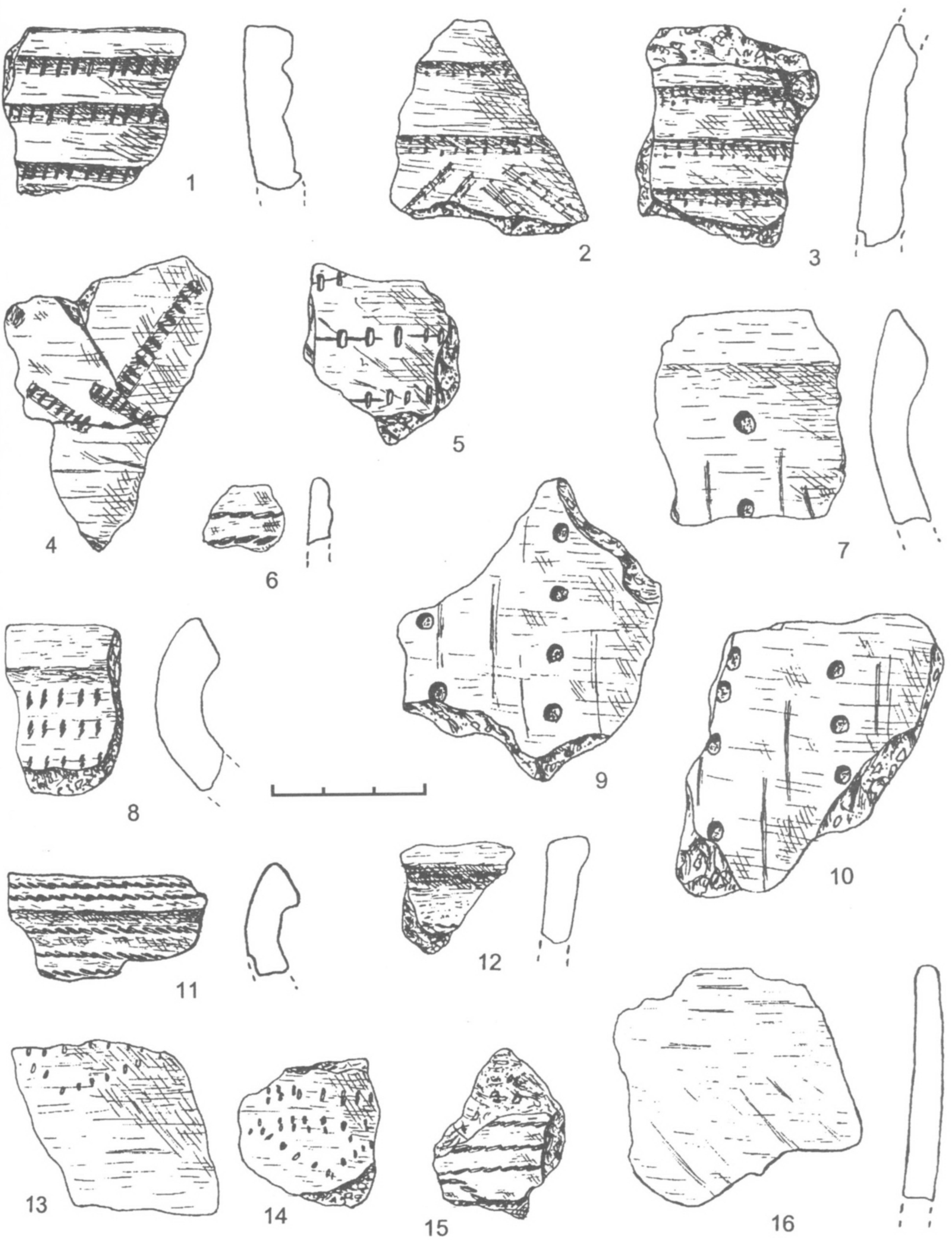
Pilkapio Nr.	Akmenų vainikas	Griautinių kapų skaičius	Degintinių kapų skaičius	Degintiniai kaulukai	Šukių skaičius	Min. puodų skaičius	Titnago radinių skaičius
I		1		X	7	1	
II		1		X	2	1	
III		1		X	5	1	2
IV					27	4	10
V					245	5	8
VI				X	183	10	4
VII			1	X	2	1	
VIII		6		X	98	5	4
IX	X	4			12	1	
X	X	13		X	10	2	2
XI	X	12	1	X	9	1	
XII	X?	8		X	137	4	
XIII	X	12			6	1	
XIV	X	6			4	1	
XV				X	50	11	31
Atsitikt.							1

lengvai profiliuotu pakrašteliu ir plokščiu dugnu (pav. 5:2).

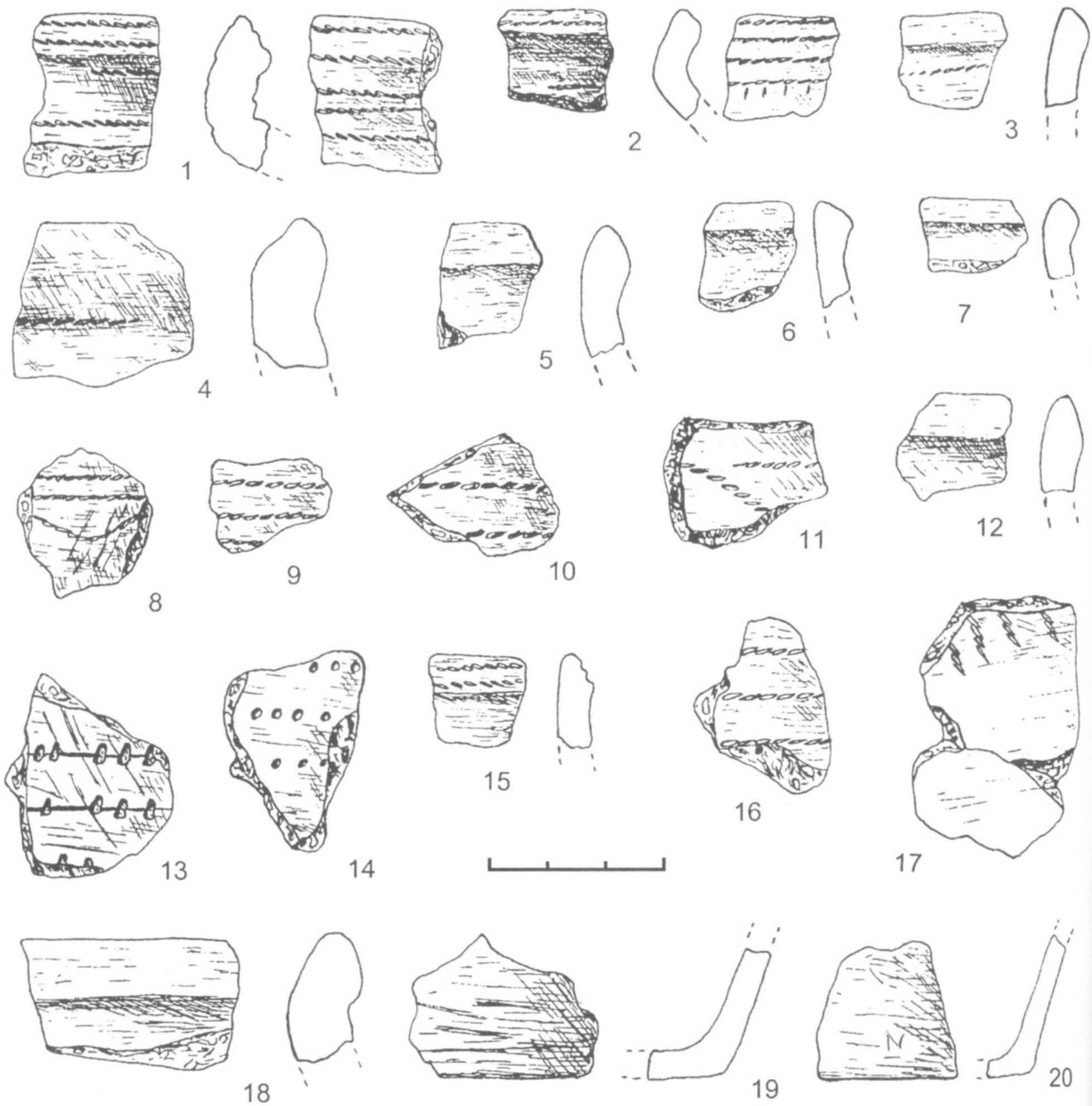
Kituose pirmosios grupės pilkapiuose rasta kur kas daugiau ir įvairesnės keramikos. Pilkapyje Nr. IV rasta šukių, priklausiusių mažiausiai keturiems skirtiniams puodams. Vienas puodas buvo tiesiu pakrašteliu, jo kaklelis ornamentuotas giliomis terasinių įspaudėlių eilėmis (pav. 1:1). Be pakraštėlio, rasti dar 5 šio puodo sienelių fragmentai. Kitų trijų puodų likusios tik skirtingai ornamentuotos sienelių dalys. Vienas puodas (4 šukės) papuoštas panašiai kaip ir pirmasis – terasinėmis dvidančio įspaudėlio eilėmis. Eilės išdėstytos viršutinėje dalyje horizontaliai, žemiau įžambiai žemyn skirtingomis kryptimis (pav. 1:2–3). Trečiojo puodo rasta tik viena 12 mm storio šukė, taip pat tuošta terasinėmis įspaudėlių eilėmis, tačiau jos išdėstytos įžambiai (pav. 1:4). Ketvirtasis puodas tuoštas la-

šo pavidalo įspaudėliais, įspaustais ant prieš tai įbrėžtų linijų (pav. 1:5). Tokią puodų puošybą galima vadinti „natū“ ornamentu.

Pilkapio Nr. V šukės priklauso mažiausiai šešiemis puodams. Pilkapio pietinėje dalyje rastas didelis šukių lizdas, priklausęs puodui, papuoštam duobutėmis, išdėstytomis vertikaliomis eilėmis. Puodo pakraštys atloštas ir nusklembtas į išorę (pav. 1:7, 9–10). Iš viso šiam puodui priskirti 3 pakraštelių fragmentai ir 33 sienelių šukės. Antrojo puodo pakraštys taip pat buvo smarkiai atloštas ir nusklembtas į išorę, jo išorinė pusė papuošta įspaudėlių eilėmis (pav. 1:8). Iš įspaudėlių pavidalo atrodo, kad ornamentavimo įrankis buvo apvyniotas plona virvute. Rasti du šio puodo pakraštelių, nutolę vienas nuo kito per kelis metrus. Trečiasis puodas taip pat atloštu pakrašteliu buvo ornamentuotas horizontaliais virvučių įspaudais. Puodo angos briauna

1 pav. Povirvelinė keramika iš Visetiškių pilkapyno: 1–5 – iš pilkapio Nr. IV; 7–16 – iš pilkapio Nr. V.

2 pav. Povirvelinė keramika iš Visetiškių pilkapyno: 1–14, 19 – iš pilkapio Nr. VI; 15–18, 20 – iš pilkapio Nr. VIII.

kiek priplota, taip pat papuošta virvute (pav. 1:11). Be šio pakraščio, rasti dar trys virvutėmis papuošti sienelių fragmentai, vienos šukės po virvučių eilėmis yra bangelė (pav. 1:15). Ketvirtojo puodo likės tik mažas tiesaus pakraščio fragmentas, kurio išorė papuošta virvučių eilėmis (pav. 1:6). Penktojo puodo pakraštys taip pat tiesus, priplotas su atsikišimu į išorę (pav. 1:12). Šukės paviršius erodavęs, todėl sunku spręsti apie ornamentą. Atrodo, kad jis tuo pačiuoju išspaudėsi į išorę ir kiek priplotas, briauna ir abi šukės pusės papuoštos virvelių išspaudais (pav. 2:1). Kito puodo pakraštėlis kiek plonesnis, taip pat atloštas į išorę.

dvi šukės, papuoštos netaisyklingomis smulkių išspaudėlių eilėmis ir zigzagų po jomis (pav. 1:13–14). Gana giliai, jau po pilkapio sampilu, rastas neornamentuotas tiesus pakraštėlis ir keli to paties puodo sienelių fragmentai (pav. 1:16).

Pilkapyje Nr. VI rastos šukės priklauso mažiausiai dešimčiai puodui. Keturių skirtinių puodų pakraštėliai buvo virvutėmis. Vieno pakraštys smarkiai atloštas į išorę ir kiek priplotas, briauna ir abi šukės pusės papuoštos virvelių išspaudais (pav. 2:1). Kito puodo pakraštėlis kiek plonesnis, taip pat atloštas į išorę.

Briauna ir abi pusės taip pat puoštos virvute, vidinėje pusėje po virvute dar yra išpausti smulkūs „kutai“ (pav. 2:2). Trečiojo ir ketvirtojo puodų pakraštėliai lengvai profiliuoti, papuošta tik išorinė pusė neryškiais virvutės išpaudais (pav. 2:3, 4). Be minėtų pakraščių, rasta dar 17 puodų sienelių fragmentų su virveliniu ornamentu, kai kuriose šukėse po virvučių eilėmis yra bangelė (pav. 2:8–11). Dauguma šukų su virveliniu ornamentu rasta dideliame šukų lizde kartu su neornamentuotais sienelių fragmentais. Dar trijų puodų pakraštėliai neornamentuoti, visi profiliuoti nusklembtomis į išorę briaunomis (pav. 2:5–7, 12). Rastos dvi puodo šukės, ornamentuotos „natomis“ (pav. 2:13), ir viena, papuošta smulkių badytų duobucių ornamentu (pav. 2:14). Taip pat rasti du dugnelio fragmentai, priklausę mažam plonasieniam puodeliui (pav. 2:19). Dugnelis be priedugnio, vos 4 cm skersmens, išorinis paviršius neryškiai brūkšniotas.

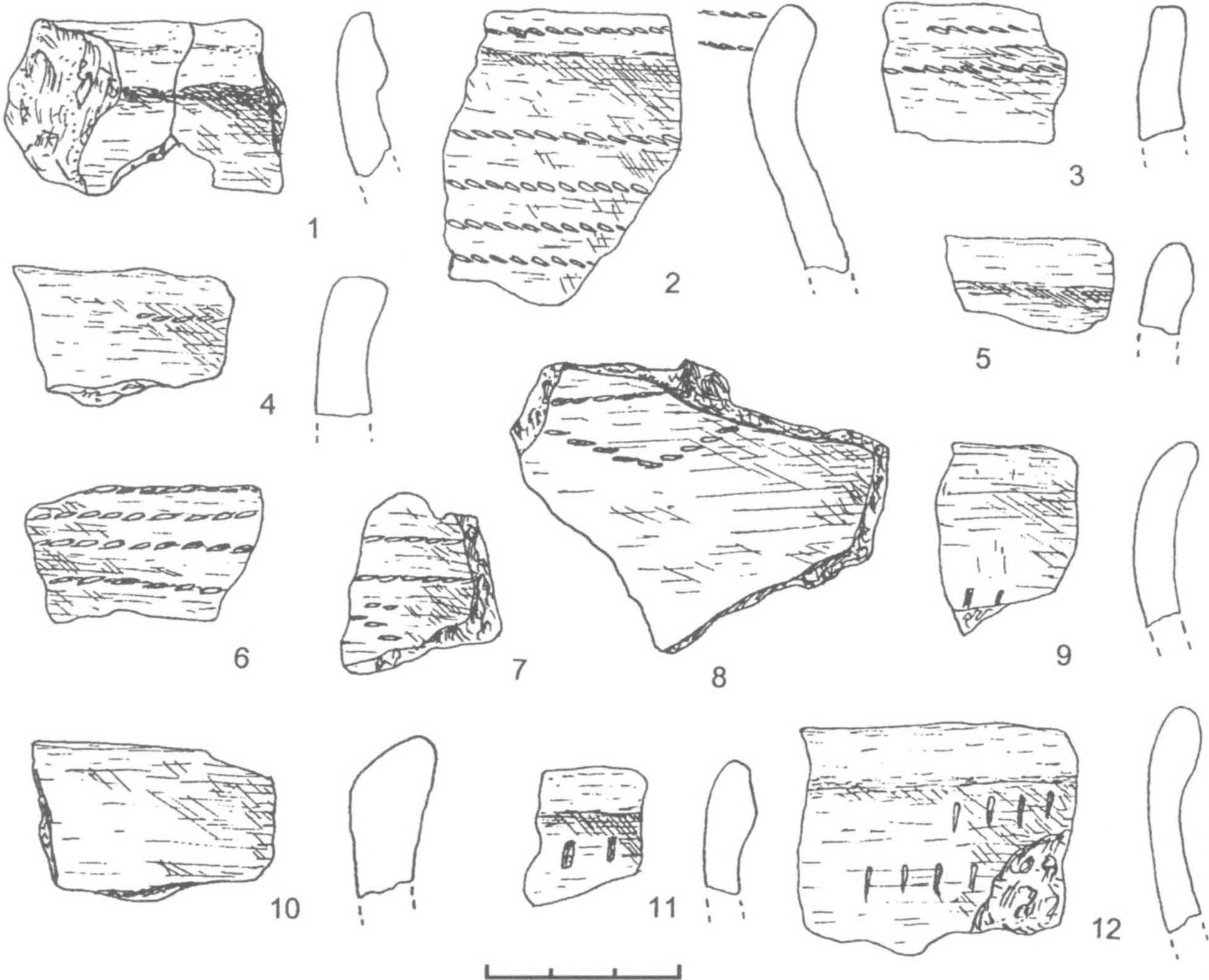
Pilkapyje Nr. VIII rasta mažiausiai penkių puodų šukų. Aptiktas lizdas šukų, priklausiusių neornamentuotam puodui tiesiu, angos link kiek plonėjančiu pakraščiu. Puodo paviršius neryškiai brūkšniotas ties kakleliu horizontaliai, žemiau – ižambiai. Dugnelis storas, su priedugniu. Iš rastų šukų pavyko atkurti apytikslį puodo pavidalą (pav. 5:1). Taip pat rasti du kito neornamentuoto puodo profiliuoti pakraštėliai su nusklembta į išorę briauna (pav. 2:18). Virvute ornamentuotų puodų buvo mažiausiai du. Vieno pakraštėlis nežymiai profiliuotas su į išorę nusklembta briauna, papuošta virvutės išpaudu (pav. 2:15). Kito puodo kur kas storesnėmis sienelėmis rastas fragmentas su virvučių „kutais“ (pav. 2:17). Be to, aptiktos dvi virvute puoštos šukės (pav. 2:16) ir plonasienio puodelio dugno fragmentas (pav. 2:20).

Labai įvairios keramikos rasta pilkapyje Nr. XV, kuris taip pat sietinas su pirmaja pilkapių grupe. Aptiktos dvi puodų šukės su augalinėmis priemaišomis. Vienos išorinis paviršius padengtas audinio atspaudu ir papuoštas apvaliomis duobutėmis (pav. 4:1). Kitos šukės išorė papuošta smulkių išpaudėlių eilėmis (pav. 4:2). Rasta viena šukė su smėlio priemaišomis molio masėje, jos išorinė pusė papuošta įraižomis, išdėstyтомis horizontalia eglute (pav. 4:3). Kitų puodų molio masėje yra grūsto granito trupiniai. Vienas neornamentuotas pakraštėlis turi ant kaklelio prilipdytą nedidelį voliuką (pav. 3:1). Virvutės išpaudais papuošti trijų puodų pakraščiai. Vieno puodo pakraštys (4 fragmentai) gana ryškiai profiliuotas, briauna ir abi pusės ornamentuotos (pav. 3:2). Dvieju puodų pakraštėliai lengvai profiliuoti, ornamentuota tik puodo išorė (pav. 3:3, 4). Taip pat rastos 7 virveliniu ornamentu puoštos šukės; dvi iš jų turi bangeles (pav. 3:6–8). Dvieju puodų išorė papuošta smulkiais išpaudėliais (pav. 3:9, 11, 12). Abiejų pakraščiai atlošti į išorę, vieno pakraštys (2 fragmentai) pastorintas. Dar rasti dviejų neornamentuotų puodų pakraščiai (pav. 3:5, 10). Iš viso pilkapyje Nr. XV rasta mažiausiai vienuolikos puodų šukų.

Antrosios grupės pilkapiuose keramikos rasta nedaug, išskyrus pilkapi Nr. XII. Šiame pilkapyje aptikta daugiau kaip šimtas šukų. Vieno puodo sienelė, papuošta įraižomis, rasta kape Nr. 3 (pav. 4:6). Kito puodo pakraštys taip pat tiesus, kiek priplotas, papuoštas netaisyklinga duobute (pav. 4:4). Taip pat rasti du neornamentuotų puodų pakraštėliai (pav. 4:9, 12). Pilkapyje Nr. IX rastas profiliuotas priplota briauna pakraštėlis (pav. 4:10). Pilkapyje Nr. X rasti dviejų neornamentuotų puodų pakraštėliai (pav. 4:8, 11). Pilkapyje Nr. XI rastas aptrupėjės puodo pakraštėlis,

2 lentelė

	III	IV	V	VI	VIII	X	XV	Atsitiktiniai	Iš viso
Antgaliai		1					3		4
Gremžukai		1			1			1	3
Grąžteliai ir ylos		1					3		4
Ret. skeltės							5		5
Ret. nuoskalos							1		1
Skeltės		1	1				12		15
Skaldytiniai				1	1				2
Nuoskalos	2	4	7	2	1	2	10		28
Fragmentai		2		1	1				3
Iš viso	2	10	8	4	4	2	34	1	65

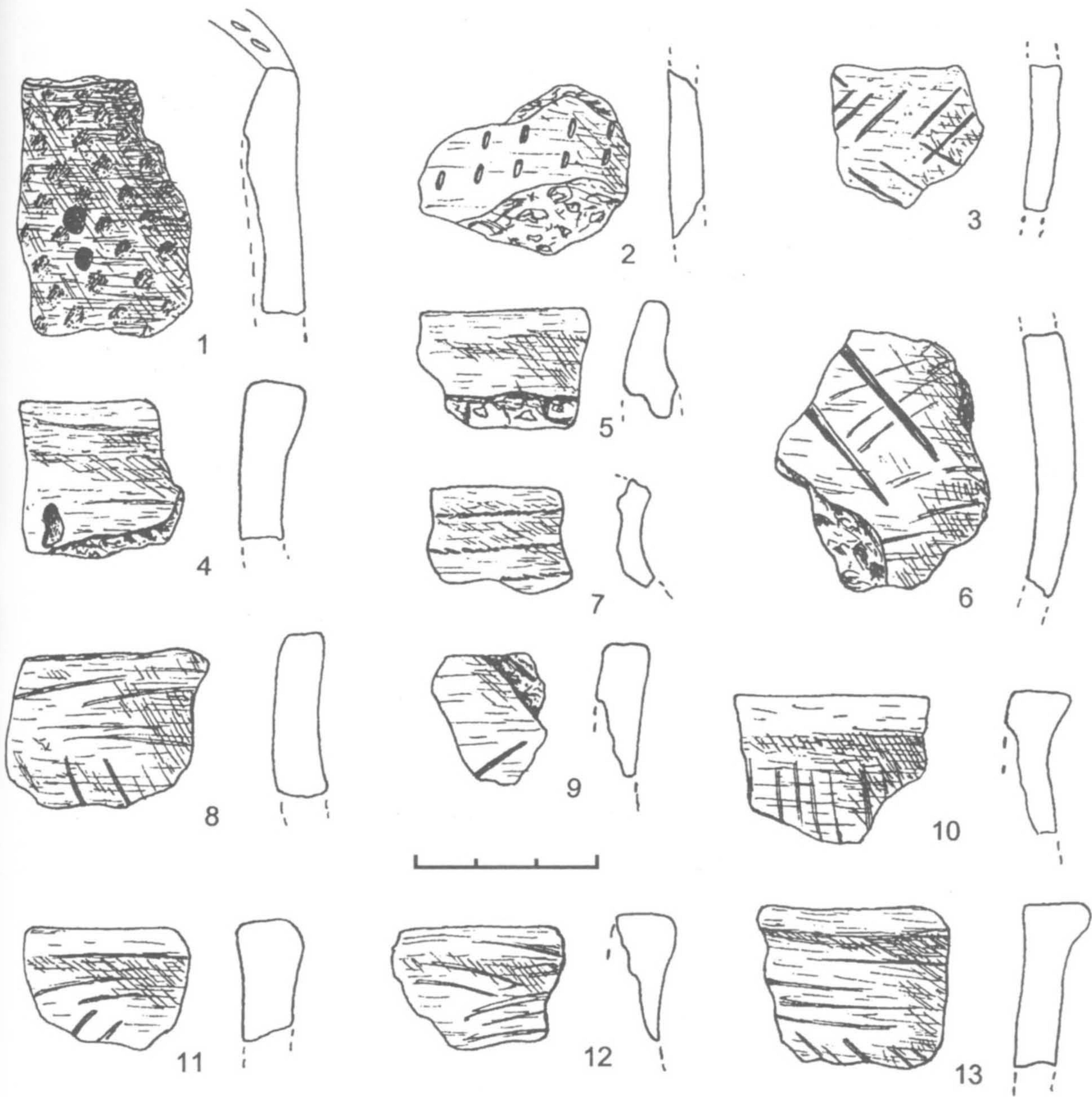
3 pav. Povirvelinė keramika iš Visetiškių pilkapyno pilkapiro Nr. XV.

lyg ir papuoštas neryškiais virvučių įspaudais (pav. 4:7). Taip pat rastas sudužęs puodelis lygintu paviršiumi, kuris aiškiai priklauso Viduriniajam ar Vėlyvajam geležies amžiui. Pilkapyje Nr. XIII rastas priplotas, su atsikišimu į išorę pakraštėlis brūkšniuotu paviršiumi (pav. 4:13). Paskutiniame pilkapyje Nr. XIV rasti tik sienelių fragmentai.

Titnago radinių aptikta daugiausia pirmosios pilkapių grupės sampiliuose (lent. 2). Kolekcijoje yra sanykinai daug titnago dirbinių – 26 proc. nuo viso titnagų skaičiaus. Dirbinių kiekis akmens amžiaus radinių kolekcijose, surinktose žemės paviršiuje, papras tai būna ne didesnis kaip 15 proc., o kasinėtuose paminkluose dirbinių būna dar mažiau. Pilkapyje Nr. IV rastas trikampis strėlės antgalis, pagamintas iš nuoskalos gludintu paviršiumi (pav. 6:1). Greičiausiai antgalio ruošiniui panaudota nuoskala nuskilusi nuo glu dinto titnaginio kirvelio. Iš šio pilkapiro kolekcijoje dar

yra gremžtukas ir grąžtelis (pav. 6:14, 9). Gremžtukai taip pat rasti pilkapyje Nr. VIII (pav. 6:13) ir ant ke liuko prie pilkapiro Nr. VI (pav. 6:12). Daugiausia titnagų surinkta pilkapiro Nr. XV sampile. Rasti trys strėlių antgaliai: du trikampiai, vienas – rombo pavidalo (pav. 6:2, 3, 5). Lancetinius strėlių antgalius primena dvi skeltės ižambiai retušuotais galais (pav. 6:4, 10). Vienos skeltės šone yra ryškios darbo žymės, todėl funkciskai ši dirbinį reikėtų laikyti peiliu, kurio galas buvo nuretušotas pritaikyti prie įtvaros. Rastos dvi ylos su snapo pavidalo smaigaliais, jas galima interpretuoti kaip rėžiklius (pav. 6:6, 7). Dauguma pilkapiro Nr. XV skelčių yra taisyklingos, naudotos darbui, tarp jų yra vidurinių dalių su ašmenėliams būdingu nusidėvėjimu (pav. 6:18). Retušuotą nuoskalą (pav. 6:15) galima laikyti kaltelio ašmeneliu.

Visetiškių keramiką, remiantis palyginamaja medžiaga iš kitų paminklų, galima suskirstyti į kelias skir-

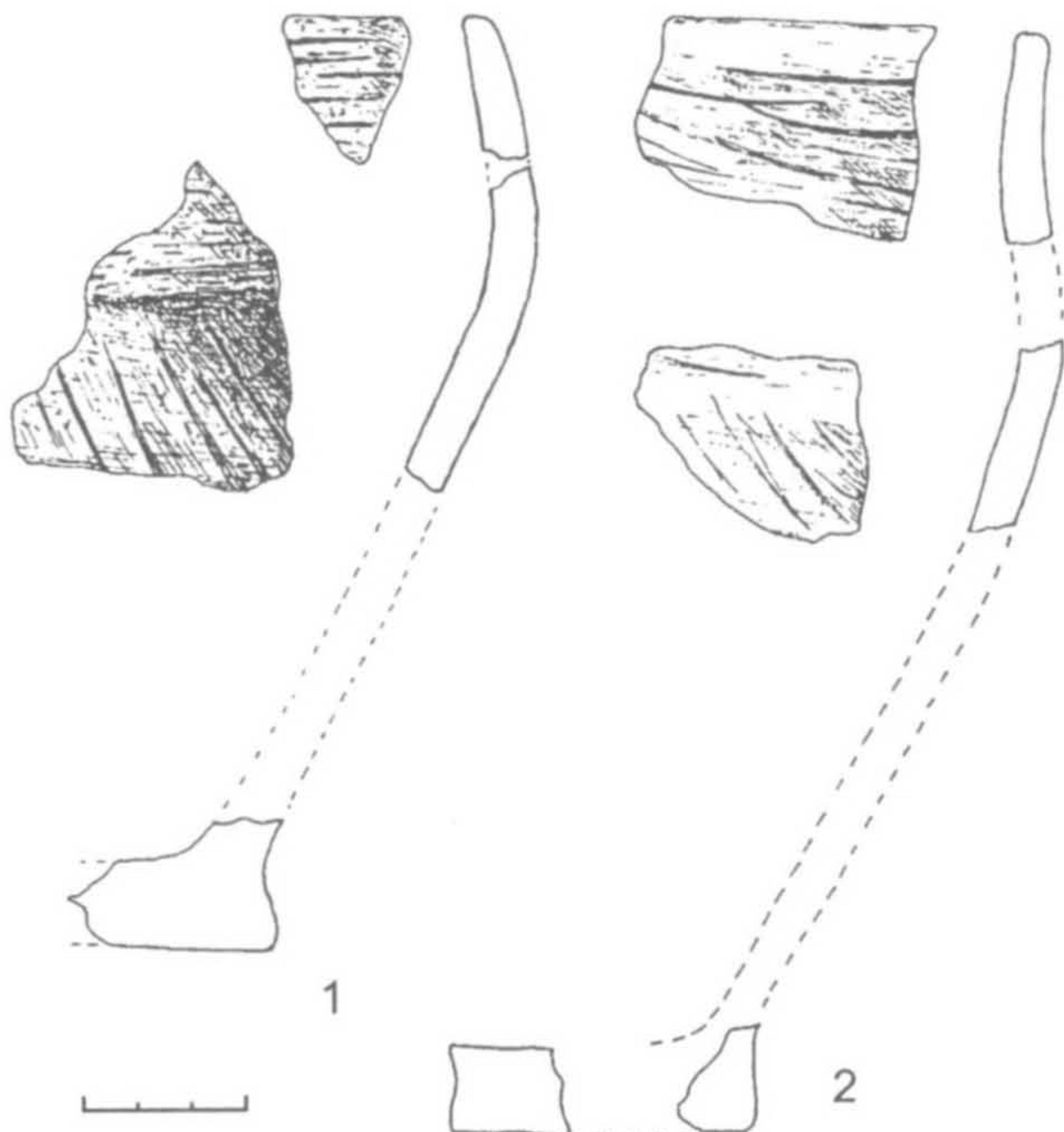

4 pav. Įvairi keramika iš Visetiškių pilkapyno: 1–3 – iš pilkapio Nr. XV; 4, 6, 9, 12 – iš pilkapio Nr. XII; 5 – iš pilkapio Nr. VII; 7 – iš pilkapio Nr. XI; 8, 11 – iš pilkapio Nr. X; 10 – iš pilkapio Nr. IX; 13 – iš pilkapio Nr. XIII.

tingos chronologijos grupes. Be abejo, ankstyviausios yra šukės su augalinėmis priemaišomis molio masėje iš pilkapio Nr. XV. Audinio atspaudais su duobutėmis ir smulkiais įspaudėliais ornamentuoti puodai yra tipiški neolito pabaigos – Senojo žalvario amžiaus pradžios paminklams Rytų Lietuvoje ir Rytų Latvijoje. I. Lozė keramiką, kurios paviršius padengtas audinio atspaudu, skiria į atskirą tekstilinės keramikos grupę. Tokios keramikos ji rado visuose vėlyvojo neolito – žalvario amžiaus pradžios paminkluose (Лозе, 1979,

c. 88–91). Lietuvoje puodų šukijų su tekstileis atspaudais rasta Kretuono 1-ojoje, Žemaitiškės 2-ojoje gyvenvietėse. A. Girininkas paminklus su tokia keramika skiria Vėlyvajai Narvos kultūrai (Girininkas, 1994, p. 15).

Atskirai reikėtų aptarti šukę su smėlio priemaišomis, papuoštą įražomis iš pilkapio Nr. XV (pav. 4:3). Smėlio priemaišos molio masėje vyrauja Latvijos ir Estijos gyvenviečių keramikoje, skiriamoje Rytų Baltijos virvelinės keramikos kultūrai (Лозе, 1979,

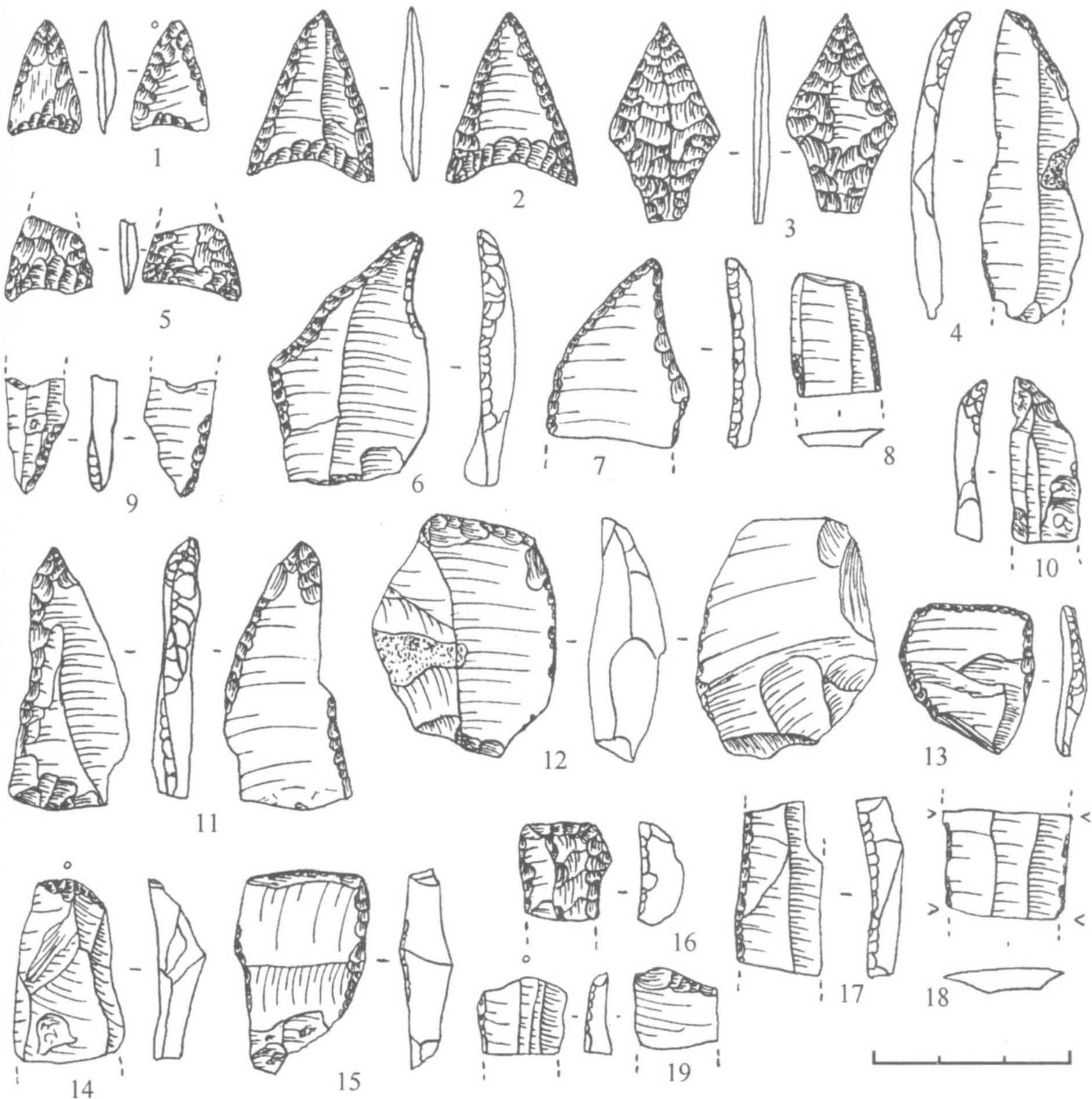
5 pav. Rekonstruoti puodai neryškiai brūkšniuotu paviršiu-mi: 1 – iš pilkapio Nr. VIII; 2 – greta pilkapio Nr. VII.

c. 94; Янитс, 1959, c. 151). Įraižų ornamentas yra vienės būdingiausių šiemis paminklams. Įraižomis puoštų taurių su smėlio priemaišomis molio masėje yra Biržulio apyhezerio Virvelinės keramikos kultūros gyvenvietėse. Visetiškėse, netoli pilkapio Nr. XV, Jaros upės slėnio terasos pakraštyje, aptiktas kultūrinis sluoksnis, kuriame vyravo keramika su smėlio priemaišomis molio masėje (T. Ostrausko 1999 m. žvalgomujų kasinėjimų duomenys). Šurfuose rasti vien neornamentuoti sienelių fragmentai gana ryškiai brūkšniuotu paviršiumi abiejose pusėse. Platesni šios gyvenvietės tyrinėjimai parodytų, ar tikrai šioje vietoje buvo įsikūrusi Rytų Pabaltijo virvelinės keramikos kultūros gyvenvietė.

Atskirą keramikos grupę sudaro puodai su grūsto granito priemaišomis molio masėje, kurių paviršius ornamentuotas arba puodų pakraštėliai atlošti ir nusklembti į išorę. Tokios keramikos rasta penkiuose pirmosios grupės pilkapiuose (Nr. IV, V, VI, VIII ir XV). Antrojoje pilkapių grupėje jai su išlygomis galima pris skirti vos kelias šukes. Keramikos su mineralinėmis priemaišomis ornamentikoje vyrauja virvelių įspaudai. Dažniausiai virvučių įspaudai juosia puodų kaklelius, neretai jais papuošta puodo briauna ir vidinė kaklelio pusė. Po horizontaliai juosiančiais puodo kaklelių virvučių įspaudais dažnai būna bangelė arba „kutai“. Panašiai išdėstyti įspaudėlių ornamentai – po įspaudėlių eilėmis sudaryti zigzagai arba trikampiai. Šiai ke-

ramikai taip pat būdingi „natų“ ir terasinių įspaudėlių ornamentai. Formaliai šią keramiką būtų galima skirti Virvelinės keramikos kultūrai, tačiau palyginus ją su virveline keramika iš Jaros 1-osios gyvenvietės A sluoksnio, pastebimi ryškūs skirtumai. Apskritai, Jaros keramikoje randami visi bruozai, būdingi Pamarių kultūros paminklams, žinomiems iš Šventosios 1A sluoksnio, Nidos ir Biržulio ežero baseino. Pamarių kultūrai būdingos amforos, puodai su rumbais ir taurės tiesiais pakraštėliais puoštos tik išorėje virvelių įspaudų eilėmis arba įraižomis, išdėstyтомis horizontalia eglute. Kitų ornamentikos elementų pasitaiko labai retai. Visetiškių keramikoje sutinkama kur kas daugiau ornamentikos elementų, įvairesnis ir ne tokstikslus ornamentikos elementų išdėstymas. Visetiškėse nerasta amforų ir puodų su rumbais, tačiau atrasta indų su atloštais ir į išorę nusklembtais pakraščiais. Visi šie bruozai verčia manyti, kad Visetiškių keramika chronologiškai yra vėlyvesnė už Pamarių kultūros paminklus. Savo morfologiniais bruozais ir ornamentika ji yra artimesnė Tšineco–Sosnicos–Komarovo kultūrinės srities gyvenviečių keramikai. Pietų Baltarusijos paminkluose galima rasti visus Visetiškių keramikai būdingus elementus – atloštus ir nusklembtus į išorę puodų pakraštėlius, virvelinę, „natų“ ir įspaudėlių ornamentiką. Pietų Baltarusijos paminklus M. Kri-valcevičius skiria Rytų Tšineco kultūrai ir juos datuoja II tūkstantmečio pr. Kr. antruoju-trečiuoju ketvirčiais, t. y. Viduriniuoju žalvario amžiumi (Крывальцевич, 1995, c. 28). Mano nuomone, panašiai reikėtų datuoti ir Visetiškių keramiką. Dėl šios keramikos kilmės didesnių abejonių nekyla: vyraujanti virvelinė ornamentika aiškiai rodo ryšius su Virvelinės keramikos kultūra. Beje, neabejotiną Virvelinės keramikos kultūrų įtaką Tšineco–Sosnicos kultūrų susiformavimui pažymi visi apie tai rašę tyrinėtojai. Atsižvelgiant į tai, Visetiškių keramiką galima būtų vadinti povirveline (postvirveline).

Povirvelinės keramikos terminą Lietuvos archeologinei medžiagai pritaikė A. Butrimas, kalbėdamas apie Žemaičių aukštumos žalvario amžiaus paminklus. Šiam laikotarpiui jis priskyrė medžiagą iš Gaigalynės 2-osios gyvenvietės ir datavo ją II tūkstantmečio pr. Kr. antraja puse (Kunskas, Butrimas, 1985, p. 77). Rytų Lietuvoje povirvelinei keramikai reikėtų skirti dalį Kretuono 1-osios gyvenvietės A sluoksnio puodų. Tyrimų autorius iš pradžių datavo šį sluoksnį (kaip ir Jaros 1A gyvenvietę) III tūkstantmečio pr. Kr. pabaiga ir priskyrė jį Virvelinės keramikos kultūrai (Girininkas, 1990, p. 105). Atlikus tolesnius tyrinėjimus, Kretuono 1A sluoksnis pradėtas sieti su Tšineco kultūros įtaka (Girininkas, 1998, p. 9). Povirveliniu laikotarpiu, matyt, reikėtų datuoti ir keramiką iš Pakre-

6 pav. Titnago radiniai iš Visetiškių pilkapyno: 1, 9, 14 – iš pilkапio Nr. IV; 2 – 5, 6 – 8, 10, 11, 15 – 19 – iš pilkапio Nr. XV; 12 – prie pilkапio Nr. VI; 13 – iš pilkапio Nr. VIII.

tuonės gyvenvietės 1A sluoksnio. Vakarų Lietuvoje povirvelinei keramikai būdingų bruožų (atloštas ir nusklembtas į išorę pakraštėlis, „natū“ ornamentas) galima pastebėti Duonkalnio gyvenvietėje (Butrimas, 1985, pav. 26, 27). Povirvelinės keramikos galima rasti Pietų Lietuvos bei Užnemunės tyrinėtų gyvenviečių medžiagoje. Latvijoje virvute ir „natomis“ puoštos keramikos rasta ankstyvųjų piliakalnių sluoksniuose (Graudonis, 1989, pav. XXXVIII, XXXIX), virvute puoštų šukijų rasta Kivutkalnio kapinyne, kuris datuojamas II tūkstantmečio pr. Kr. antraja puse (Денисова,

Граудонис, Гравере, 1985, с. 45). Kivutkalnio kapyno radiniai jau daug kuo artimi Brūkšniuotosios keramikos kultūros piliakalnių medžiagai. Visi šie duomenys rodo, kad paminklai su povirveline keramika Rytų Lietuvoje gyvavo laikotarpiu nuo Vėlyvosios Narvos kultūros sunykimo iki Brūkšniuotosios keramikos kultūros susiformavimo, t. y. II tūkstantmečio pr. Kr. viduryje – antrojoje pusėje. Iki šiol buvo manoma, kad ši laikotarpis reprezentuoja tik Žaliosios–Bratoniškių tipo paminklai su neornamentuota, neryškiai brūkšniuoti paviršiumi keramika (Luchtanas, 1992, p. 59–61).

Povirvelinė keramika chronologiškai vienalaikė su Tšineco–Sosnico kultūrinės srities paminklais ir su Fatjanovo kultūra, gyvavusia Volgos–Okos tarpupyje.

Abiejose pilkapių grupėse rasta šukių lygiu ir ne-ryškiai brūkšniuotu paviršiumi nuo neornamentuotų puodų tiesiais ar lengvai profiliuotais pakraštėliais. Tokios neišraiškingos keramikos tiksliau datuoti nejmanoma; dalis jos galėjo būti vienalaikė su povirveline keramika, kita dalis, matyt, – vėlyvesnė ir sietina su Brūkšniuotosios keramikos kultūra.

Nesunku pastebėti, kad daugiausia titnago dirbinį aptikta kaip tik tuose pilkapiuose, kuriuose susidurta su povirveline keramika. Tokie titnago dirbiniai, kaip plokščiai retušuoti strėlių antgaliai, ylos retušu suformuotais snapo pavidalo smaigaliais, būdingi Vėlyvojo neolito ir žalvario amžiaus pradžios paminklams. Šiuo laikotarpiu paplito ir gludintų kirvelių naudojimas, apie kurių buvimą liudija strėlės antgalis iš pilkapio Nr. IV. Pilkapio Nr. XV titnago radiniai aiškiai rodo, kad buvo naudota skeltinė dirbinių gamybos technika. Rytų Lietuvos neolito pabaigos – žalvario amžiaus pradžios paminklams būdinga nuoskalinė technika, todėl Visetiškių skelčių chronologija nėra aiški.

Verta panagrinėti aplinkybes, kuriomis Visetiškių keramika pateko į pilkapių sampilus. Deja, vienareikšmiškai atsakyti į šį klausimą, remiantis turimais duomenimis, nejmanoma, todėl aptarsime keletą galimybų. Pirmoji galimybė – keramika nėra susijusi su pilkapiiais, o pateko į juos iš greta buvusios gyvenvietės kultūrinio sluoksnio. Žvalgant pilkapyno aplinką, kultūrinis sluoksnis aptiktas tik terenos pakraštyje greta pilkapio Nr. XV. Šiame pilkapyje rasta vėlyvosios narviškos, virvelinės ir povirvelinės keramikos, taip pat gana daug įvairių titnago radinių. Todėl prielaida, kad bent jau dalis radinių pateko iš greta buvusios gyvenvietės, atrodo pagrįsta. Tiesa, gyvenvietėje rasta keramika su smėlio priemaišomis, todėl tik platesni gyvenvietės kasinėjimai leistų nustatyti jos sąsajas su pilkapio medžiaga.

Jeigu keramika į pilkapius pateko iš kultūrinio sluoksnio, pirmosios pilkapių grupės radinius tektu vertinti kaip atskirą kompleksą, nes nuo pilkapio Nr. XV juos skyrė gana didelis atstumas. Žvalgant pirmosios grupės pilkapių aplinką, ryškesnio kultūrinio sluoksnio aptikta nebuvo, neskaitant didelio vieno puodo šukių lizdo greta pilkapio Nr. VII. Tiesa teritorijos į šiaurę nuo pirmosios pilkapių grupės paviršius nustumdytas įrengiant žuvivaisos tvenkinius, todėl gyvenvietė galėjo būti visiškai sunaikinta. Kad keramika patekusi iš gyvenvietės, spėja ir V. Kazakevičius, nes kai kurios šukės buvo rastos giliai, jau po sampilu. Pilkapiuose su povirveline keramika aptikta ir titnago skaldos, kurią vargu ar galima laikyti įkapėmis.

Kita galimybė – keramika yra susijusi su laidojimu pilkapiuose ir buvo naudota kaip įkapė arba laidojimo apeigų metu. Galima pateikti keletą argumentų šiai prielaidai pagrįsti. Pirma, pilkapių sampiluose rasta kompaktiškų šukių lizdų, priklausiusių vienam puodui; perklostytuose sluoksniuose šukių lizdai paprastai nesutinkami. Antra, pilkapiuose, kuriuose buvo daug povirvelinės keramikos ir titnago radinių, dažnai nerasta nei kapų, nei kokių nors metalinių įkapių (žr. lent.). V. Kazakevičiaus nuomone, pilkapiai galėjo būti supilti, tačiau juose laidota nebuvo. Gal įtikimesnė prielaida, kad pilkapiuose dėl nedėkingos aplinkos griaudiniai palaidojimai visiškai sunyko, o metalinių įkapių arba nebuvo (tai būdinga šio laikotarpio laidojimo paminklams), arba jos buvo išgrobstytos. Pilkapiuose rasta ir degintinių kauliukų, kurie gali būti iš suardytų degintinių kapų.

Nepriklausomai nuo to, ar povirvelinė keramika susijusi su pilkapiiais ar ne, kyla klausimas, kada Visetiškių pilkapiai buvo supilti. Didesnių abejonių nekyla kalbant apie antrosios grupės pilkapius. Visi jie turi daug panašių bruožų: akmenų vainikai, didelis griautinių kapų skaičius, kapų aplinkoje aptinkama akmenų (akmenų paskirtis neaiški, galima spėti, kad jie naudoti kapo vietai pažymėti). Kapų įkapes V. Kazakevičius datuoja VII–XIII amžiais. Remiantis šiais duomenimis, galima teigti, kad antrosios grupės pilkapiai buvo supilti apie VII a. ir juose buvo laidojama iki pat XII a. Atrodo, kad ši pilkapių grupė galėtų būti etaloniniu sėlių genties laidojimo paminklu.

Kiek kitaip yra su pirmosios grupės pilkapiais. Jie skiriiasi ne tik savo įranga, bet ir kapų skaičiumi pilkapiuose: keturiuose pilkapiuose palaidojimų neužfiksuota, kituose keturiuose rasta tik po vieną kapą, kurių nei vienas neturi datuojamų įkapių, ir tik pilkapyje Nr. VIII rasti 6 griaudiniai kapai, kurie sprendžiant pagal įkapes priklausė sėliams. Šie duomenys verčia manyti, kad pirmoji pilkapių grupė supilta anksčiau už antrają, o sėlių bendruomenė laidojimui panaudojo tik vieną šios grupės pilkapių.

Teoriškai galima spėti, kad pilkapiai su povirvelinė keramika (Nr. IV, V, VI, VIII ir XV) galėjo būti supilti dar žalvario amžiuje. Apie šio laikotarpio kapus Lietuvoje ir aplinkiniuose kraštuose duomenų beveik nėra. Viduriniojo žalvario amžiaus Tšineco–Sosnico kultūrinėje srityje susiduriama su didele laidojimo papročių įvairove: laidojama ir pilkapiuose, ir plokštiniuose kapinynuose, naudota kūno kremacija ir inhumacija. Įkapės dažniausiai buvo keraminiai indai, akmeniniai dirbiniai, dažniausiai kirviai ir titnaginių strėlių antgaliai, kartais bronziniai dirbiniai (Aptemenko, 1987). Visetiškėse laikotarpio įkapėmis galėtume laikyti kai kuriuos povirvelinius puodus, gal-

titnaginius strėlių antgalius ir bronzinį strypelį nusmailintais galais iš pilkapio Nr. V.

Pilkapiai be povirvelinės keramikos, kuriuose rasta po vieną kapą, greičiausiai supilti ne anksčiau kaip Ankstyvojo geležies amžiaus laikotarpiu, nes pilkapio Nr. III kape rastas geležinio dirbinio fragmentas. Artimiausia analogija reikėtų laikyti Garsenės pilkapį Pietų Latvijoje, kuriame rasti 4 griautiniai kapai, da tuoju ankstyvuoju geležies amžiumi. Vienintelės šiu kapų įkapės – puodai brūkšniuotu paviršiumi (Šnore, 1977). Galima dar pridurti, kad šiuo laikotarpiu būta įvairių laidojimo papročių, tačiau Lietuvos teritorijoje vyravo kremacija ir laidojimas urnose.

Reikia pasakyti, kad Visetiškių pirmosios grupės tyrinėjimo duomenys leidžia tik labai hipotetiškai nustatyti pilkapių supylimo laiką. Gali būti, kad palyginti neišraiškinga, išblaškyta pilkapių medžiaga yra ne vien natūralaus sunykimo pasekmė. Atrodo, kad dar prieistoriniai laikais pilkapius yra aplankę kapų plėšikai. Netiesiogiai apie tai liudija neanatominių padėtyje rasti pilkapio Nr. III kapo griauciai. Senojo geležies amžiaus pilkapių plėsimas Rytų Lietuvoje užfikuotas Eitulionyse (Bliujus, 1983, p. 34), Maisiejūnuose ir kituose pilkapynuose. Įdomu tai, kad antrosios grupės pilkapiuose rasta sraiginė įvija (kapo aplinkoje) ir apyrankė datuojamos atitinkamai Ankstyvuoju ir Senuoju geležies amžiais. Vargu ar šie daiktai galėjo patekti į pilkapius atsitiktinai, greičiausiai juos reikėtų vertinti kaip kapų plėšikų laimikį. Tikėtina, kad būtent po sėlių apsilankymo pirmosios pilkapių

grupės kapai buvo sunaikinti, nes paspartėjo griaucių nykimo procesas ir šiaip jau nedėkingoje jiems išlikti aplinkoje.

Apibendrinant Visetiškių pilkapyno tyrimų rezultatus galima konstatuoti, kad penkuose pilkapiuose aptikta dar menkai pažįstamas povirvelinės keramikos. Pagrindiniai šios keramikos bruozai yra tokie: molio masei naudotos mineralinės priemaišos – įvairaus stambumo smulkintos uolienos trupiniai. Puodams būdingi atlošti, nusklembti į išorę pakraštėliai. Ornamentikoje vyrauja virvučių įspaudai, taip pat sutinkami smulkių įspaudelių, terasinių įspaudelių ir „natū“ ornamentai. Povirvelinėje keramikoje, atrodo, išnyko amforos ir kitokie indai su ašelėmis ar rankenėlėmis, būdingi ankstyviesiems virvelinės keramikos paminklams. Be Visetiškių, Rytų Lietuvoje tokio tipo keramikos žinoma tik iš Kretuono 1A ir Pakretuonės 1A sluoksnių. Povirvelinė keramika tikriausiai buvo vienas iš Brūkšniuotosios keramikos kultūros formavimosi elementų. Yra nemaža tikimybė, kad dalis pirmosios grupės pilkapių buvo supilta bendruomenės naudojusios šią keramiką. Kiti šios grupės pilkapiai supilti greičiausiai Ankstyvajame geležies amžiuje ir turėtų būti siejami su Brūkšniuotosios keramikos kultūra. Gali būti, kad su šiuo laikotarpiu susijusi ir dalis neornamentuotos keramikos brūkšniuotu paviršiumi. Pilkapyno ir jo aplinkos tyrimai parodė, kad Jaros ežero mikrorajonas yra vienas perspektyviausių tiriant kultūrinius procesus, vykusius II tūkstantmetyje pr. Kr.

LITERATŪROS SARAŠAS

Bliujus A., 1983 – Eitulionių pilkapynas // Muziejai ir paminklai. 1983. T. 5, p. 31– 40.

Brazaitis Dž., Ostrauskas T., 2000 – Žvalgomieji tyrinėjimai Visetiškių pilkapyno aplinkoje 1999 m. // ATL 1998–1999 metais. 2000, p. 10–11.

Butrimas A., 1985 – Duonkalnis: vėlyvojo neolito gyvenvietė, alkas ir kapinynas (Janapolės apyl., Telšių r.). Archeologiniai tyrimai // LA. 1985. T. 4, p. 30–49.

Girininkas A., 1977 – Šiaurės rytų Lietuvos akmens amžiaus paminklai (1. Jaros I neolito (III tūkstantmetis prieš m. e.) gyvenvietė) // MADA. 1977. T. 4(61), p. 77–91.

Girininkas A., 1978 – Šiaurės rytų Lietuvos akmens amžiaus paminklai (2. Jaros II vidurinio neolito (III tūkstantmetis prieš m. e.) gyvenvietė) // MADA. 1978. T. 4(61), p. 63–72.

Girininkas A., 1990 – Kretuonas. Vidurinysis ir vėlyvasis neolitas // LA. 1990. T. 7.

Girininkas A., 1994 – Baltų kultūros ištakos. Vilnius, 1994.

Graudonis J., 1989 – Nocietinātās apmetnes Daugavas lejtecē. Riga, 1989.

Kunskas R., Butrimas A., 1985 – Biržulio ežero krantų ir akmens amžiaus gyvenviečių kaita holocene // LA. 1985. T. 4, p. 66–79.

Luchtanas A., 1992 – Rytų Lietuva I tūkst. pr. m. erą // LA. 1992. T. 8, p. 56–85.

Šnore E., 1977 – Arheoloģiske izrakumi Gārsenē // Materiāli par arheologu un etnogrāfu 1976. gada ekspediciju darba rezultātiem. Rīga, 1977, lpp. 62–63.

Артеменко И. И., 1987 – Культуры позднего бронзового века южной полосы лесов Европейской части СССР // Археология СССР. Эпоха бронзы лесной полосы СССР. 1987, с. 106–119.

Денисова Р., Граудонис Я., Гравере Р., 1985 – Кивуткалинский могильник эпохи бронзы. Рига, 1985.

Крывальцэвіч М.М., 1995 – Помнікі тшцінечкага часу на поудні Беларусі // Гістарычна археалагічны зборнік. 1995. Т. 5, с. 3–32.

Лозе И., 1979 – Поздний неолит и ранняя бронза Лубанской равнины. Рига, 1979.

Янитс Л. Ю., 1959 – Поселения эпохи неолита и раннего металла в приустье р. Эмайыги. Таллин, 1959.

THE BRONZE AGE MATERIALS FROM VISÉTIŠKĖS BURIAL MOUNDS AND THEIR ENVIRONS

Džiugas Brazaitis

Summary

The appearance of the Corded Ware Culture in the East Lithuania and its role in the process of formation of Bronze Age cultures is still controversial question at the present stage of research. Therefore, every archaeological site with cord decorated ceramics is of a great value for investigations of the cultural transformations during Neolithic–Bronze Age transition in the East Lithuania. The investigations of the Iron Age Visétiškės burial mounds provide rather big amount of decorated pottery and flint artifacts, what definitely originates from much older times. The task of this article is to present those materials and to determinate its chronology and cultural affiliations.

Visétiškės burial mounds were investigated by V. Kazakevičius in 1985–1988. The situation of the site and full descriptions of mound construction is presented in the article of V. Kazakevičius in this volume. The site consists of two groups of the mounds. The mounds of the second group (No. IX–XIV) had inner stone circle constructions and large number of graves. According to the grave goods, this group of mounds is dated from 7th to 12th centuries AD. The first group of barrows had not any inner stone constructions. Four barrows contained only one burial without temporally diagnostic grave goods. Burial remains were not recorded at all in the other four mounds. Only in the barrow No. VIII gave 6 inhumations with typical Iron Age artifacts were found. The dating of the first group of mounds remains rather unclear.

The main part of decorated ceramics and flint artifacts was discovered in the filling soil of 5 mounds (No. IV, V, VI, VIII and XV) of the first group. Two potsherds tempered with organic matter most likely belongs to the Late Narva Culture (Fig. 4:1, 2). Textile impressions and small oblong pit marks are most common decoration types of this culture in the East Lithuania and Latvia. The single potsherd tempered with sand bearing diagonal incisions (Fig. 4:3) is typical for the Corded Ware Culture materials.

The most attention was paid at decorated pottery tempered with crushed granite (Fig. 1–3). The vessels of

this ceramics in many cases had specific shaped rims with outer edge of rim cut downwards. Despite prevailing cord decoration, this pottery differs from the Corded Ware Culture materials known from Jara 1 A dwelling site situated close to Visétiškės. Pottery from Visétiškės have more various elements of decoration and richer designs. Similar features can be observed in Southern Belorussian sites assigned to East Trzciniec Culture of Middle Bronze Age. It is the reason why the decorated ceramics from Visétiškės are named “a post-corded ware pottery”. The post-corded were materials also known from Kretuonas 1A and Pakretuonė 1A sites in the Eastern Lithuania. Communities with post-corded ware pottery existed in the Eastern Lithuania during the period from decline of the Late Narva Culture to the beginning of Stroked Pottery Culture, i. e. middle – second half of the 2nd millennium BC. Until now this period in the East Lithuania was represented only with not decorated Žalioji-Bratoniškės type pottery. Flint artifacts (Fig. 6) are discovered together with post-corded ware pottery and represent common tool types for the Late Neolithic – Early Bronze Age times.

The last group of pottery with smooth or slightly stroked surface (Fig. 4:4–13; 5) is difficult to date. Probably, the part of this pottery might be contemporaneous with post-corded ware pottery, while another part might be considered as Iron Age material.

The circumstances of the occurrence of post-corded ware pottery in the burial mounds also are discussed in this article. The recorded data do not provide clear solution of this problem. One of possibilities is that pottery gets into the filling soil of the mounds from the cultural layers of the dwelling sites. The trial excavations around the burial mounds have indicated the presence of the cultural layer only on the edge of Jara river terrace close to mound No. XV. The variability of materials from this mound supports the evidence that at least the part of materials is connected with the dwelling site. However, there is strong evidence, that post-corded ware pottery is connected with declined inhumations of the Bronze Age.

THE LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Post corded ware pottery from Visetiškės grave mounds: 1–5 – mound No. IV; 7–16 mound No. V.

Fig. 2. Post corded ware pottery from Visetiškės grave mounds: 1–14, 19 – mound No. VI; 15–18, 20 – mound No. VIII.

Fig. 3. Post-corded ware pottery from Visetiškės grave mounds No. XV.

Fig. 4. Pottery from Visetiškės grave mounds: 1–3 – mound No. XV; 4, 6, 9, 12 – mound No. XII; 5 – mound

No. VII; 7 – mound No. XI; 8, 11 – mound No. X; 10 – mound No. IX; 13 – mound No. XIII.

Fig. 5. Reconstruction of pots with slightly stroked surface: 1 – from mound No. VIII; 2 – close to mound No. VII.

Fig. 6. Flint artifacts from Visetiškės grave mounds: 1, 9, 14 – mound No. IV; 2–5, 6–8, 10, 11, 15–19 – mound No. XV; 12 – close to mound No. VI; 13 – mound No. VIII.

Translated by Džiugas Brazaitis

МАТЕРИАЛЫ БРОНЗОВОГО ВЕКА ИЗ КУРГАННОГО МОГИЛЬНИКА ВИСЕТИШКЕС И ЕГО ОКРУЖЕНИЯ

Джюгас Бразайтис

Резюме

Распространение культуры шнуроидной керамики в Восточной Литве и ее роль в становлении культур бронзового века остается спорным вопросом из-за сравнительно скучной источниковой базы. В этой связи каждый памятник с керамикой со шнуроидным орнаментом является важным для исследования культурных преобразований в переходном периоде от неолита к бронзовому веку. При исследовании курганного могильника железного века в Висетишкес было обнаружено довольно большое количество орнаментированной керамики и кремневых находок, которые определенно относятся к более древнему времени. Цель настоящей статьи – представить эти материалы и определить их хронологию и культурную принадлежность.

Курганный могильник Висетишкес исследовал В. Казакевичюс в 1985–1988 годах. Полное описание расположения курганов и их конструкций дается в статье В. Казакевичюса, помещенной в этой книге. Могильник состоит из двух групп курганов. Все курганы второй группы (№ IX–XIV) имеют в своей конструкции каменные венцы и отличаются большим количеством погребений. Судя по погребальному инвентарю, курганы относятся к VII–XII вв. н.э. В первой группе курганов каменные конструкции отсутствовали. В четырех курганах обнаружено по одному погребению, без какого-либо датирующего погребального инвентаря. В четырех других курганах этой группы погребений вовсе не обнаружено и только в кургане № VIII вскрыто 6 трупоположений с типичным погребальным инвентарем железного века. Датировка первой группы курганов остается неясной.

Большая часть орнаментированной керамики и кремневого инвентаря была обнаружена в насыпях 5 курганов (№ IV, V, VI, VIII и XV) первой группы.

Два черепка с органическими примесями в глиняном тесте скорее всего относятся к Поздненарвской культуре (рис. 4:1, 2). Отиски текстиля и мелкие вкрапления являются типичным орнаментом этой культуры в Восточной Литве и Латвии. Единственный черепок с примесями песка, орнаментированный диагональными нарезками (рис. 4:3), типичен для культуры Шнуроидной керамики.

Основное внимание обращено на орнаментированную керамику с примесями размельченного гранита в глиняном тесте (рис. 1–3). Сосуды этой керамики во многих случаях имеют специфический, отогнутый и усеченный снаружи венчик. Несмотря на доминирующий шнуроидный орнамент, эта керамика существенно отличается от материала культуры шнуроидной керамики, известного из поселения Яра 1 А, расположенного рядом с могильником Висетишкес. Керамика из Висетишкес отличается морфологическими особенностями и более богатой и разнообразной орнаментикой. Схожие черты наблюдаются в керамике из памятников Южной Белоруссии, которые относятся к Восточно-Тшинецкой культуре Среднего бронзового века. Это обстоятельство послужило поводом определения керамики из Висетишкес как постшнуроидной. Постшнуроидные материалы в Восточной Литве также известны из поселений Крятуонас 1 А и Пакрятуоне 1 А. Общество с постшнуроидной керамикой в Восточной Литве существовало в период между исчезновением Поздненарвской культуры и становлением культуры Штрихованной керамики, т. е. середина – вторая половина 2 тыс. до н.э. До сих пор предполагалось, что этот период представляет только неорнаментированная керамика типа Жалей-Братонишкес. Кремневые находки (рис. 6) обнаружены вместе с постшнуроидной керамикой;

типы кремневых орудий характерны для поздне-неолитического – раннебронзового времени.

Последнюю группу керамики с гладкой или с неярко штрихованной поверхностью (рис. 4:4–13; 5) датировать сложно. Скорее всего, часть этой керамики одновременна с постшнуровой; другая часть, возможно, является более поздней.

В статье также охарактеризовываются обстоятельства, при которых постшнуровая керамика попала в насыпи курганов. Имеющиеся данные не позволяют определенно решить этот вопрос, а лишь дают возможность сделать несколько

предположений. Первое предположение – эти находки могли попасть в насыпи из культурного слоя, расположенного рядом поселения. При раскопках разведовательного характера вокруг могильника культурный слой обнаружен только на краю террасы реки Яра возле кургана № XV. Разнообразие материала этого кургана подтверждает предположение, что, по крайней мере, часть находок связана с поселением. Однако, есть много оснований предполагать, что постшнуровая керамика может быть связана с несохранившимися трупоположениями бронзового века.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

Рис. 1. Постшнуровая керамика из курганного могильника Висетишкес: 1–5 – курган № IV; 7–16 – курган № V.

Рис. 2. Постшнуровая керамика из курганного могильника Висетишкес: 1–14, 19 – курган № VI; 15–18, 20 – курган № VIII.

Рис. 3. Постшнуровая керамика из курганного могильника Висетишкес, курган № XV.

Рис. 4. Постшнуровая керамика из курганного могильника Висетишкес: 1–3 – курган № XV; 4, 6,

9, 12 – курган № XII; 5 – курган № VII; 7 – курган № XI; 8, 11 – курган № X; 10 – курган № IX; 13 – курган № XIII.

Рис. 5. Реконструкция сосудов с неярко штрихованной поверхностью курганного могильника Висетишкес: 1 – курган № VIII; 2 – рядом с курганом № VII.

Рис. 6. Кремневые находки из курганного могильника Висетишкес: 1, 9, 14 – курган № IV; 2–5, 6–8, 10, 11, 15–19 – курган № XV; 12 – рядом с курганом № VI; 13 – курган № VIII.

Перевел Джюгас Бразайтис

Džiugas Brazaitis
Lietuvos istorijos institutas,
Kražių g. 5, LT-2001 Vilnius, tel. 61 49 35.